

ПИТАННЯ ЦИВІЛЬНОГО, ГОСПОДАРСЬКОГО ТА ТРУДОВОГО ПРАВА

УДК 346.5 : 346.7 + 341.1

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ГОСПОДАРСЬКІ ПРАВОВІДНОСИНИ В КОНТЕКСТІ ВИКОНАННЯ ПОЛОЖЕНЬ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ

Ілларіонов Олександр Юрійович,
завідувач відділом проблем господарсько-
правового забезпечення економічної безпеки держави
(Інститут економіко-правових досліджень НАН України,
м. Київ, Україна)

В статті розглянуто окремі види організаційно-господарських відносин, виділені їх такі види як організаційно-функціональні, організаційно-структурні та організаційно-управлінські відносини як підґрунтя для побудови більш чіткої структури Господарського кодексу України у зв'язку з виконанням положень Угоди про асоціацію з Європейським Союзом та процесами модернізації господарського законодавства.

Запропоновано визначення організаційно-господарських відносин та їх окремих видів.

Ключові слова: господарське законодавство, Господарський кодекс, Угода про асоціацію з ЄС, організаційно-господарські відносини.

ОРГАНИЗАЦИОННО-ХОЗЯЙСТВЕННЫЕ ПРАВООТНОШЕНИЯ В КОНТЕКСТЕ ВЫПОЛНЕНИЯ ПОЛОЖЕНИЙ СОГЛАШЕНИЯ ОБ АССОЦИАЦИИ С ЕВРОПЕЙСКИМ СОЮЗОМ

Илларионов Александр Юрьевич,
заведующий отделом проблем хозяйственно-
правового обеспечения экономической безопасности государства
(Институт экономико-правовых исследований НАН Украины,
г. Киев, Украина)

В статье рассмотрены отдельные виды организационно-хозяйственных отношений, выделены их такие виды как организационно-функциональные, организационно-структурные и организационно-управленческие отношения как основа для построения более четкой структуры Хозяйственного кодекса Украины в связи с выполнением

положений Соглашения об ассоциации с Европейским Союзом и процессами модернизации законодательства.

Предложено определение организационно-хозяйственных отношений и их отдельных видов.

Ключевые слова: хозяйственное законодательство, Хозяйственный кодекс, Соглашение об ассоциации с ЕС, организационно-хозяйственные отношения.

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC RELATIONS IN THE CONTEXT OF THE IMPLEMENTATION OF THE PROVISIONS OF THE ASSOCIATION AGREEMENT WITH THE EUROPEAN UNION

Illarionov Alexander Yurievich,

Head of the department of economic-
Legal support of economic State security
(Institute Economic and Legal Research
National Academy of Sciences of Ukraine,
Kiev, Ukraine)

The most rational direction of modernization of economic legislation is its further codification on the basis of already existing as the Commercial Code of Ukraine, as well as the preparation of its new edition to meet modern trends of state participation in the economy. An additional factor in accelerating the processes of modernization of economic legislation are the provisions of the Agreement on the association of Ukraine with the European Union, which determine the direction of development of the legal system of Ukraine for the next ten years.

Under the organizational and economic relationships prompted to understand the relationships that arise between business entities and executive authorities (including collegial), local authorities, or other business entities in the organization (including the creation of the business environment) of economic activity and management on the basis of the relevant authorities and / or ownership. It is understood that this definition over time will be reflected in an updated version of the Commercial Code of Ukraine.

Key words: economic legislation, the Economic Code, the Association Agreement with the EU, organizational and economic relations.

Постановка проблеми. Набуття чинності всіма розділами Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом (далі – ЄС) з 1 січня 2016 р. ставить перед науковим співтовариством нові завдання щодо наукового супроводження імплементації положень Угоди в чинне вітчизняне законодавство та модернізації господарського законодавства на цих засадах [1]. Разом з тим, зростають і вимоги до якості правового забезпечення організації та управління економікою за умов розвитку та поглиблення співробітництва нашої держави з ЄС та міжнародними інституціями. Однак, впровадження економічних (замість адміністративних) методів впливу держави на господарські відносини виявило ряд слабких місць не тільки в системі господарського законодавства, а й серед системи теоретичних поглядів на засоби здійснення державного впливу на економіку. Нажаль,

Господарський кодекс України (далі – ГК України) [2] не увібрав в себе всі досягнення господарсько-правової науки при його розробці та проходження відповідного проекту у Верховній Раді України. Серед втрат при редагуванні слід виокремити виключення з проекту норми щодо закріплення видів організаційно-господарських відносин, що можна розглядати як деструктивні щодо структурної побудови самого ГК України. Наразі, процеси модернізації господарського законодавства та подальшої його кодифікації надають можливостей знову повернутися до удосконалення та структурування норм Кодексу відповідно до потреб регулювання економіки на якісно нових засадах.

Донедавна більшість господарських відносин в окремих галузях економіки: в нафтогазовому комплексі, електроенергетиці, вугільній, металургійній промисловості, транспорту та зв'язку були підвладні адміністративним методам регулювання – так званому «ручному керуванню» шляхом прийняття або окремих спеціальних законів України, або постанов Кабінету Міністрів України в рамках гіпертрофованої компетенції в галузі регулювання економіки. Така ситуація стримувала розвиток ринкових відносин в цих галузях, створювала підґрунтя для всілякого роду зловживань з боку посадових осіб різного рангу, суцільної змови суб'єктів господарювання з метою контролю ринків, і як наслідок – наявна відсутність стимулів для раціонального господарювання, залучення іноземних інвестицій, здійснення інновацій і таке інше. Однак, ГК України у ст. 12 містить достатній інструментарій побудови цілісної побудови системи норм, які регулюють організаційно-господарські відносини та окремі їх види. Більш того, структура Угоди про асоціацію з ЄС надає підстав констатувати ідеологічну та техніко-юридичну близькість до ГК України, що може стати підґрунтям для імплементації положень Угоди в ГК України з розвитком окремих положень Кодексу відповідно до змісту додатків до Угоди. Таку тезу можна розглядати як один з принципів сучасної кодифікація господарського законодавства на протипагу ініціативам Міністерства юстиції України щодо скасування ГК.

Організаційно-господарські відносини були предметом дослідження О.П. Віхрова, І.Є. Красько, В.В. Лаптева, В.К. Мамутова, І.А. Танчука, В.А. Устименко та ін. Однак, в теорії господарського права з урахуванням сучасних інтеграційних устремлінь нашої держави на сьогодні немає конкретних пропозицій щодо удосконалення системи організаційно-господарських за їх видами. При цьому, одні автори значно звужували поняття організаційно-господарських відносин [3], інші досліджували окремі аспекти, при цьому цілком вірно вказуючи на особливість господарських відносин – їх зобов'язальний характер [4], треті визначали організаційно-господарські відносини через поняття *центру господарської*

системи і його господарської компетенції, що також є одним з аспектів прояву організаційно-господарських відносин.

Метою статті є постановка в загальному вигляді проблеми формування сучасного господарсько-правового підходу до системного регулювання окремих видів організаційно-господарських відносин за умов імплементації положень Угоди про асоціацію з ЄС.

Не відкидаючи адміністративно-правового методу регулювання окремої групи господарських та пов'язаних з ними відносин, варто зазначити, що практично доведено корисність господарсько-правового підходу до впорядкування окремої групи економічних відносин, що мають ознаки організаційно-господарських, до яких застосовується не тільки метод владних приписів (має дещо схожу природу з методом адміністративним), а й методи автономних рішень та координації. Господарський підхід ґрунтується на системності регулювання господарських відносин, тобто застосування до регулювання господарських відносин єдиних методологічних та термінологічних основ незалежно від сфери, де ці відносини виникають. Як було сказано, провідне місце в цьому займає *Господарський кодекс України*. Системне правове забезпечення господарської діяльності є завданням господарського права [5, с. 19]. У ст. 3 ГК України закріплено поділ господарських відносин на **майново-господарські (горизонтальні)**, **внутрішньогосподарські** та **організаційно-господарські (вертикальні)**. Майново-господарські відносини є найбільш дослідженими: теоретично і практично визначено критерії відмежування та взаємодії майново-господарських відносин від відносин майнових, які становлять предмет цивільного права, детально досліджено такі відносини в окремих галузях економіки та їх правове регулювання. Внутрішньогосподарські відносини порівняно з першими досліджено в меншому ступені.

Найбільш невизначена ситуація в теоретичному плані спостерігається серед сукупності організаційно-господарських відносин, а тому і формування організаційно-господарських правовідносин відбувається переважно шляхом виникнення лише прав у одного з суб'єктів (без обов'язків), та обов'язків (без прав) – у іншого, що дозволяє констатувати недотримання зобов'язального принципу при формуванні організаційно-господарських правовідносин (тобто наявності визначених та пов'язаних між собою прав і обов'язків кожного з суб'єктів). Це також створює практичні проблеми при розмежуванні предметів адміністративного та господарського права як галузей законодавства та навчальних дисциплін. Господарські відносини не можуть бути зведені лише до горизонтального (договірного) рівня не дивлячись на більш складну конструкцію саме господарських договорів порівняно із цивільними. Крім того, існують і

організаційно-господарські договори, до яких відносять угоди про розподіл продукції, концесійні договори та ін. Практика господарювання в Європейському Союзі засвідчує те, що існує безліч факторів, які впливають на фактичну реалізацію прав та обов'язків сторін у господарських відносинах, зокрема і щодо виконання тих чи інших положень. В останній час до уваги беруться такі обставини, як прозорість ціноутворення за договором, його вплив на забезпечення принципів конкуренції, екологічної, енергетичної безпеки і т.ін.

Згідно з п.6 ст.3 ГК України під організаційно-господарськими відносинами розуміються *відносини, що складаються між суб'єктами господарювання та суб'єктами організаційно-господарських повноважень у процесі управління господарською діяльністю*. Наведене визначення організаційно-господарських відносин відображає лише один аспект такої діяльності, а саме: *управління*. Але господарська діяльність в широкому розумінні не обмежується лише управлінням, багато правовідносин виникає у зв'язку з *організацією* господарської діяльності та впливом на неї держави за допомогою закріплених у законодавстві, зокрема і в ГК України, засобів (див. ст. 12). Тож доречно до цієї норми було б додати таке: «... у процесі *організації та управління*...». Саме поняття «організація господарської діяльності» може включати в себе як створення умов для виникнення і розвитку господарських відносин (встановлення правил господарювання державою – організаційно-функціональні відносини), їх інституціонального забезпечення (встановлення порядку створення суб'єктів господарювання – організаційно-структурні відносини).

Невід'ємною складовою системи організаційно-господарських відносин є *управління*, тобто *відносно самостійний вид господарської діяльності органів державної виконавчої влади (в тому числі і колегіальних органів) або місцевого самоврядування та суб'єктів господарювання на підставі і в межах визначеної законодавством чи договором господарської компетенції та/або права власності щодо прийняття рішень про напрями, форми та мету господарювання інших суб'єктів господарських відносин, а також контролю за виконанням таких рішень*. Варто наголосити, що визначення змісту господарювання кожного з суб'єктів є його невід'ємним правом – основним принципом господарювання, становить сферу внутрішньогосподарських відносин, незаконне втручання в яку прямо заборонено ст. 6 ГК України. Організаційно-структурні відносини мають тісний зв'язок з внутрішньогосподарськими відносинами, які за своїм характером майже співпадають з комплексним поняттям корпоративних відносин з тією лише різницею, що корпоративні відносини частково поширюються на окремі аспекти організаційно-управлінської діяльності.

Питання розмежування організаційно-господарських та адміністративних відносин є вирішеним у науковій літературі [6].

Слід частково погодитися з визначенням організаційно-господарських відносин, наданим в науковій літературі, де під організаційно-господарськими відносинами слід розуміти відносини в сфері управління господарською діяльністю між суб'єктів господарювання та органом господарського керівництва, який здійснює організаційно-господарські повноваження на засадах відносин власності до суб'єкта господарювання [7, с. 115]. Таке визначення, однак, є визначенням організаційно-управлінських відносин без урахування їх окремого аспекту – організаційно-договірного.

Суб'єктний склад відносин допомагає визначитись з їх галузевою приналежністю. Так, виходячи із змісту ст. 1 ГК України, суб'єктами відносин, що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності, тобто організаційно-господарських відносин, є суб'єкти господарювання та інші учасники відносин у сфері господарювання. Як було зазначено вище, організаційно-господарські відносини можуть виникати також між суб'єктами господарювання. Виходячи з того, що держава, органи державної влади (в т.ч. колегіальні) та органи місцевого самоврядування не є суб'єктами господарювання (ст. 8 ГК України), а є учасниками відносин у сфері господарювання, наділеними господарською компетенцією, в межах якої вони виступають засновниками суб'єктів господарювання чи здійснюють щодо них організаційно-господарські повноваження на основі відносин власності (ст. 2 ГК України) (управлінський та організаційно-структурний аспект організаційно-господарської діяльності).

Поряд з тим варто сконцентрувати увагу на деяких проблемних моментах теорії господарського права. В період підготовки проекту ГК України, і, як наслідок, активізації господарсько-правової думки, було знято багато спірних теоретико-практичних питань, що були не вирішені раніше, але, на нашу думку, залишилося відкритим питання системи господарського права, що негативно відобразилося на структурі ГК. Досить обґрунтованим вважається те, що господарське право має складатися з трьох частин: загальної частини (основні положення), особливої частини (правове регулювання функціональних видів господарської діяльності) та спеціальної частини (правового регулювання господарських відносин в окремих галузях економіки), а отже і господарське законодавство повинно бути модернізованим таким чином. Варто сказати, що «де факто» господарське законодавство поділяється на три зазначені частини, але законодавець при розробці і остаточному редагуванні ГК України не підтримав вказану систему. А отже, при поглибленні аналізу адекватності ГК України у регулюванні організаційно-господарських відносин та побудові системи

господарського законодавства, де першість та системоутворююча роль ГК України є беззаперечною, варто провести також вивчення адекватності побудови самого ГК України та відповідності його структури реально існуючій структурі господарського законодавства. Як наслідок вищенаведених недоліків, організаційно-господарські норми розміщено безсистемно, що ускладнює дослідження їх як у сукупності, так і окремо, тобто дослідження норм, що, наприклад, впорядковують певний *вид організаційно-господарських відносин*. Хоча, наприклад, організаційно-структурні відносини своєю більшістю згруповані у Розділі II, а організаційно-управлінські, як і організаційно-функціональні розташовані по тексту в різних розділах та главах ГК.

Невизнання ГК України поділу організаційно-господарських відносин на види ускладнює вдосконалення системи норм господарського законодавства. Однак в аванпроекті Господарського (Комерційного) кодексу України [8] в ст. «1.2» було закріплено поділ організаційно-господарських відносин на *організаційно-структурні* та *організаційно-функціональні*.

Організаційно-структурними визнавалися відносини при створенні, реорганізації та ліквідації суб'єктів господарювання, *організаційно-функціональними* – відносини при здійсненні керуючого впливу на суб'єкти господарювання для забезпечення ефективності їх функціонування з метою досягнення оптимальних господарських результатів.

В сучасних економічних умовах основними можна виділити такі *видами* організаційно-господарських відносин:

- 1) організаційно-функціональні;
- 2) організаційно-структурні;
- 3) організаційно-управлінські.

Організаційно-функціональними є відносини, які виникають при здійсненні повноважень органів державної виконавчої влади (в т.ч. і колегіальних), а також органів місцевого самоврядування щодо встановлення умов та правил здійснення господарської діяльності суб'єктами господарювання та іншими учасниками господарських відносин. Такі відносини мають не персоніфікований характер та поширюються або на всі суб'єктів господарювання, або на тих, чий права та законні інтереси зачіпаються організаційно-господарською діяльністю органів державної виконавчої влади (в т.ч. колегіальних) або місцевого самоврядування.

Організаційно-структурними є відносини, які виникають в процесі створення, реорганізації та ліквідації суб'єктів господарювання. Спірним на сьогодні є питання щодо включення в поняття організаційно-структурної діяльності створення та наділення відповідними повноваженнями окремих органів державної виконавчої влади або місцевого самоврядування.

Організаційно-управлінськими є відносини щодо управління суб'єктами господарювання іншими суб'єктами господарювання та/або органами державної виконавчої влади (в т.ч. колегіальними) та органами місцевого самоврядування **на підставі відповідних повноважень та/або права власності**.

При подальшій роботі по вдосконаленню положень ГК України варто обґрунтувати виділення положень (окрім загальних) про організаційно-господарські відносини, зокрема, їх види, із ст. 3 ГК України в окрему статтю. А окремі види організаційно-господарських відносин можуть слугувати стрижнями для формування окремих розділів ГК України.

Процес вдосконалення правового забезпечення організаційно-господарських відносин має бути безперервним, тобто основним завданням вбачається постійне підтримання актуальності регулюючого потенціалу основного акту господарського законодавства шляхом як вдосконалення його окремих норм, статей, глав, так і структури. Також варто приділити увагу процесу інкорпорації загальних організаційно-господарських норм із спеціального законодавства (яке регулює організаційно-господарські відносини в окремих галузях економіки) до ГК України. Такі процеси мають відбуватись лише за ґрунтового теоретичного осмислення форми та змісту змін, що пропонуються, з одночасним дослідженням ефективності та економічної доцільності шляхом наукового моделювання та системи критеріїв оцінки доцільності, розробка яких, однак, ще попереду.

Реалізація наведених вище пропозицій дасть змогу чіткіше розподіляти норми між загальним та спеціальним законодавством, також це сприятиме більш обґрунтованому розмежуванню «вертикального» та «горизонтального» елементів господарських відносин при правозастосовчій діяльності суб'єктів господарювання та інших учасників господарських відносин, створить основу для системного вивчення найбільш складних аспектів господарської діяльності – організаційного та управлінського (організаційно-господарського).

Актуальним на сьогодні для вдосконалення Господарського кодексу України є формування *загальної частини* – «риси, притаманної галузевому кодексу» [9, с. 80]. Створення повноцінної загальної частини Господарського кодексу України лише підтвердить внутрішню єдність предмету господарського права, в якому органічно поєднуються вертикальні та горизонтальні відносини, на відміну від предмету адміністративного права, необґрунтовано «поширеного» на організаційно-господарські відносини.

Інститути певної галузі права (цивільного права в даному випадку – *авт.*) можуть використовуватись для регулювання суспільних відносин іншого виду (господарських зобов'язань майнового характеру), схожих зі специфічними відносинами даної галузі [10, с. 19–21]. Такий принцип було

вдало застосовано І.А. Танчуком для обґрунтування поширення правового регулювання господарських зобов'язань на зобов'язання, схожі з господарськими зобов'язаннями за своїм суб'єктним складом та юридичними рисами [4, с. 53–54]. Однак організаційно-господарське зобов'язання має іншу природу ніж майново-господарське, або споріднене з ним цивільне зобов'язання. Однак зазначимо, що з огляду на закиди щодо низького регулюючого потенціалу ГК та наявність в ньому значної кількості бланкетних норм, зокрема щодо посилань на Цивільний кодекс України, особливо у розділах ГК щодо господарського договірної та зобов'язального права, при розробці нової редакції ГК слід сконцентруватися на конструюванні норм таким чином, щоб максимально відмовитися від «спільного» регулювання ГК і Цивільним кодексом різних за змістом відносин (цивільних та господарських) нормами останнього.

Висновки. Організаційно-господарські відносини відповідно до їх правової природи та змісту можна поділити на організаційно-функціональні, організаційно-управлінські та організаційно-структурні. Такий поділ може стати стрижнем формування нової редакції Загальної частини Господарського кодексу.

Відповідно до преамбули ГК України, а саме її частини, де визначено його мету: сприяння гармонізації економічної системи України з іншими економічними системами, в т.ч. і Європейського Союзу, ГК відкритий до імплементації положень Угоди про асоціацію, може з техніко-юридичної точки зору увібрати себе позитивний європейський досвід кодифікації господарського законодавства (див., наприклад: Господарський кодекс Королівства Бельгії; англ. *Code of Economic Law*; фр. *Code de droit économique*), адже структура ГК та Угоди досить близькі.

Виходячи з усього вищевикладеного, *організаційно-господарські відносини – це відносини, які виникають між суб'єктами господарювання та органами державної виконавчої влади (в т.ч. колегіальними), органами місцевого самоврядування або іншими суб'єктами господарювання у процесі організації (в т.ч. створення умов господарювання) господарської діяльності та управління нею на підставі відповідних повноважень та/або права власності.* Дане визначення повністю задовольнятиме вимогам часу та принципам модернізації структури Господарського кодексу на засадах європейського досвіду організації і здійснення господарської діяльності, а також імплементації положень Угоди про асоціацію з Європейським Союзом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони // Офіційний вісник України. – 2014. – № 75. – Т. 1. – Ст. 2125.
2. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18, № 19–20, № 21–22. – Ст. 144.
3. Красько И. Е. Общие теоретические проблемы советского хозяйственного права. Автореф. ... д-ра юрид. наук. – Харьков, 1973. – 36 с.
4. Танчук И. А., Ефимочкин В. П., Абова Т. Е. Хозяйственные обязательства. – М. : Юридическая литература, 1970. – 216 с.
5. Хозяйственное право : Учебник / В.К. Мамутов, Г.Л. Знаменский, В.В. Хахулин и др. ; Под ред. Мамутова В. К. – К. : Юринком Интер, 2002. – 912 с.
6. Віхров О. П. Організаційно-господарські правовідносини: монографія. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2008. – 512 с.
7. Устименко В. А. Отношения в сфере управления хозяйственной деятельностью / В. А. Устименко, А. А. Афоничкин // Экономика и право. – 2008. – № 3. – С. 111–115.
8. Хозяйственный (коммерческий) кодекс Украины : Аванпроект / НАН Украины. Институт экономико-правовых исследований. – Донецк, 1994. – 335 с.
9. Систематизация хозяйственного законодательства / Под ред. С. Н. Братуся. – М., 1971. – 386 с.
10. Алексеев С. С. Общие теоретические проблемы системы советского права – М., 1961. – С. 19–21.